

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TARBIYALASHDA IJTIMOY MUHIT MUHIM OMIL SIFATIDA

Ruzikulova Surayyo Muxiddinovna

Jizzax viloyat Pedagogik mahorat markazi,

Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus

ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi

Jumanova Zulhumor Sobirboy qizi.

Forish tumani 17-DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash jarayonida ijtimoiy muhitning roli tahlil qilinadi. Oilaviy muhit, tengdoshlar, tarbiyachilar hamda keng jamoatchilikning bola shaxsining shakllanishiga ta'siri o'rganiladi. Zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlar asosida ijtimoiy muhitning tarbiyaviy imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение социальной среды в воспитании детей дошкольного возраста. Анализируются влияние семейной обстановки, педагогов, сверстников и социальных взаимодействий на формирование личности и психологическое развитие ребёнка. Также раскрываются воспитательные возможности социальной среды на основе современных педагогических и психологических теорий.

Annotation: This article explores the role and importance of the social environment in the upbringing of preschool children. It analyzes the influence of the family, educators, peers, and social interactions on the child's personality and psychological development. The educational potential of the social environment is also discussed in the context of modern pedagogical and psychological theories.

Ключевые слова: дошкольный возраст, социальная среда, воспитание ребёнка, семья, личностное развитие, социализация

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, ijtimoiy muhit, tarbiya, bola shaxsi, ijtimoiylashuv, psixologik rivojlanish

Keywords: preschool age, social environment, child upbringing, family, personal development, socialization

Maktabgacha ta'lim — bu bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqichlardan biridir. Bu davrda bolaning asosiy ijtimoiy xulq-atvori, kommunikativ ko'nikmalari va axloqiy qarashlari shakllanadi. Shunday ekan, bu bosqichda ijtimoiy muhitning ta'siri beqiyosdir. Psixolog Lev Vygotskiyning

fikricha, bolaning rivojlanishi ijtimoiylashuv orqali ro'y beradi va bu jarayonda atrof-muhit asosiy vositachidir.

Ijtimoiy muhit tushunchasi va uning komponentlari

Ijtimoiy muhit deganda bolaning kundalik hayotida o'zaro ta'sirda bo'ladigan barcha ijtimoiy subyektlar (ota-ona, opa-uka, do'stlar, tarbiyachilar, qo'shnilar) va ularning munosabatlar tizimi tushuniladi. Shuningdek, ijtimoiy madaniyat, axloqiy qadriyatlar, urf-odatlar ham bu muhitning bir qismidir. Ijtimoiy muhit — bu shaxs yoki guruh hayoti va faoliyati kechadigan ijtimoiy makon bo'lib, unda insonlar o'zaro aloqaga kirishadi, madaniy, axloqiy va psixologik ta'sirlarga duch keladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bu muhit ayniqsa muhim, chunki ular bu bosqichda o'z shaxsiyati, qadriyatlari, xatti-harakat me'yorlari va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantira boshlaydi.

Ijtimoiy muhit tarkibiy qismlari

Mikromuhit — bolaning to'g'ridan-to'g'ri atrofidagi shaxslar va muassasalar:

Oila (ota-ona, opa-uka)

Maktabgacha ta'lim muassasalari

Tengdoshlar guruhi

Tarbiyachi-pedagoglar

Mezomuhit — mikromuhit elementlarining o'zaro aloqasi:

Oila va bog'cha o'rtasidagi hamkorlik

Tarbiyachilar va ota-onalar orasidagi kommunikatsiya

Ekzomuhit — bola bevosita ishtirok etmaydigan, lekin uning hayotiga bilvosita ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy tizimlar:

Ota-onaning ish joyi

Mahalla, tibbiyot muassasalari

Ommaviy axborot vositalari

Makromuhit — madaniy, iqtisodiy va siyosiy tizimlar:

Milliy qadriyatlar, urf-odatlar

Ta'lim siyosati, qonunlar

Diniy e'tiqodlar, til va madaniyat

Kronomuhit — vaqt omili, ya'ni bola hayotida yuz beradigan voqealar va ular bilan bog'liq o'zgarishlar (ajralish, ko'chish, pandemiya, texnologik o'zgarishlar va h.k.)

Nega ijtimoiy muhit muhim?

1. Ijtimoiylashuv jarayoni (socialization):

Bola hayotining dastlabki 6-7 yilligi — bu jamiyatga moslashishning asosiy davridir. U aynan ijtimoiy muhit orqali til, axloq, urf-odatlar, madaniyat, hissiy nazorat va ijtimoiy rollarni o'rganadi.

2. Shaxsiy xususiyatlar shakllanishi:

Mehribon va ijobiy muhitda o'sgan bola o'ziga ishonchi baland, ochiq va faol bo'ladi. Aksincha, salbiy, tajovuzkor muhitda o'sgan bolalarda xavotir, qo'rquv, tajovuzkorlik, past o'zini baholash kabi muammolar kuzatiladi.

3. Psixologik barqarorlik:

Ijtimoiy muhit bola uchun “emotsional xavfsizlik makoni” bo'lishi lozim. Doimiy tanbeh, zo'ravonlik yoki befarqlik mavjud bo'lgan muhitda bola psixologik jihatdan eziladi.

Asosiy komponentlar:

Oila: Bola ilk ijtimoiy tajribalarni oilada oladi. Ota-onaning munosabati, tarbiya usullari, mehr-muhabbat darajasi bolaning ruhiy holati va ijtimoiy faolligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tengdoshlar guruhi: Maktabgacha ta'lim muassasasida bola tengdoshlari bilan o'zaro muloqot orqali ijtimoiy me'yor va qoidalarni o'rganadi. Ta'lim muassasalari: Bolalar bog'chalari va tarbiyachilarning faoliyati bola dunyoqarashini kengaytiradi, shaxsiy mas'uliyatni rivojlantiradi. Ijtimoiy muhit va tarbiyaviy jarayon o'zaro bog'liqligi Zamonaviy psixologik tadqiqotlar (Bronfenbrenner, Erikson, Bandura) shuni ko'rsatadiki, bolaning rivojlanishida ijtimoiy aloqalar sifat va miqdor jihatdan katta ahamiyatga ega. Masalan: Bronfenbrennerning ekologik

tizimlar nazariyasiga ko'ra, bolaning rivojlanishi bir nechta ijtimoiy darajalar — mikro, mezo, ekzo va makro muhit ta'sirida kechadi. Banduraning o'rganishga asoslangan nazariyasida esa bola atrofida qilarning xatti-harakatlarini kuzatish orqali o'rganadi.

Psixologik va pedagogik nazariyalar bola rivojlanishining ijtimoiy omillarga bog'liqligini ta'kidlaydi.

-Vygotskiy nazariyasi

Lev Vygotskiy fikricha, bola aqliy va ruhiy rivojlanishida "yaqin rivojlanish zonasi" mavjud bo'lib, bu zonaga yetishish ijtimoiy muloqot orqali amalga oshadi.

- Bronfenbrenner modeli

Bronfenbrenner bola rivojlanishini mikro (oila, bog'cha), mezo (oila-bog'cha o'zaro aloqasi), ekzo (ota-onaning ish joyi, OAV) va makro (iqtisodiy, madaniy tizimlar) tizimlar orqali tushuntiradi.

-Bandura nazariyasi

Albert Bandura ta'kidlaganidek, bola atrofida qilarni kuzatish va ularning xatti-harakatlarini takrorlash orqali ijtimoiy xulq-atvorni egallaydi.

Tarbiyaviy muhitni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar

Oila bilan doimiy hamkorlik: Ota-onalar bilan psixologik treninglar, seminarlar tashkil etish.

Sifatli pedagogik muhit: Tarbiyachilarni zamonaviy metodikalarga o'rgatish.

Tengdoshlar bilan ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish: Guruhli o'yinlar, rolli dramatizatsiyalar orqali.

Madaniy muhit yaratish: Kitobxonlik, musiqiy mashg'ulotlar, teatr ko'rinishlarining joriy etilishi.

Tadqiqotlar va dalillar

UNICEF hisobotlariga ko'ra, ijtimoiy muhit sifati yuqori bo'lgan oilalarda o'sgan bolalar maktabda yaxshiroq muvaffaqiyatga erishadi, emotsional muammolar kamroq bo'ladi.

O'zbekiston psixologik markazlari kuzatuvlarida oilaviy kelishmovchiliklar mavjud bo'lgan bolalarda tajovuzkorlik va ichki tortinchoqlik yuqoriroq ekanligi aniqlangan.

Kanada va Skandinaviya mamlakatlarida bolalarga qaratilgan ijtimoiy dasturlar (masalan, bepul bog'chalar, psixologik yordam) ularning ijtimoiy barqarorlik darajasini oshirgani qayd etilgan.

Amaliy tavsiyalar

Oilaviy muhitni yaxshilash: Ota-onalarga tarbiyaviy maslahatlar berish, psixologik treninglar tashkil etish.

Bog'chalararo hamkorlikni kuchaytirish: Tarbiyachilar va ota-onalar o'rtasida doimiy aloqa o'rnatish.

Tengdoshlar bilan ijobiy muloqotni rag'batlantirish: Rolli o'yinlar, guruhli mashg'ulotlar orqali ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish.

Jamoatchilik bilan hamkorlik: Madaniy tadbirlar, ekskursiyalar orqali bolalarning ijtimoiy dunyoqarashini kengaytirish.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolani tarbiyalashda ijtimoiy muhitni inobatga olish, uni faol tarkibiy qism sifatida ko'rish pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi. Bola ijtimoiy aloqalar orqali o'zining shaxsiy fazilatlarini rivojlantiradi, jamiyatda o'z o'rnini topa oladi. Shunday ekan, ta'lim siyosatida va tarbiyaviy faoliyatda ijtimoiy muhitga alohida e'tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society. Harvard University Press.
2. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development. Harvard University Press.
3. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Prentice Hall.
4. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi qonuni.
5. Psixologiya va pedagogika ilmiy jurnallari (2020–2024 yillar).